

SB
584
(2)

TNO-rapport

DUURZAME ONTWIKKELING EN GEDRAG

Veldonderzoek uitgevoerd in het kader van het zestig-jarig
bestaan van TNO

NIPG-publikatienummer
92.081

BIBLIOTHEEK NEDERLANDS INSTITUUT
VOOR PRAEVENTIEVE GEZONDHEIDSZORG TNO
POSTBUS 124, 2300 AC LEIDEN

IBISSTAMBOEKNUMMER

9977/000

Oktober 1992

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden
vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie, microfilm
of op welke andere wijze dan ook, zonder
voorafgaande toestemming van TNO.

Indien dit rapport in opdracht werd
uitgebracht, wordt voor de rechten en
verplichtingen van opdrachtgever en
opdrachtnemer verwezen naar de
'Algemene Voorwaarden voor Onderzoeks-
opdrachten aan TNO', dan wel de
betreffende terzake tussen partijen
gesloten overeenkomst.
Het ter inzage geven van het TNO-rapport
aan direct belanghebbenden is toegestaan.

© TNO

A. Steenbekkers
R.G. de Jong
V.A. Güttinger

Nederlandse organisatie voor
toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek

TNO-Gezondheidsonderzoek stelt zich ten doel bij te dragen
aan de verbetering van preventie en behandeling van ziekten
en afwijkingen door het toepasbaar maken van kennis op
medisch biologisch, psychosociaal en epidemiologisch
gebied ten behoeve van de volksgezondheid en de
gezondheidszorg.



Op opdrachten aan TNO zijn van toepassing de Algemene
Voorwaarden voor onderzoeksopdrachten aan TNO,
zoals gedeponereerd bij de Arrondissementsrechtbank
en de Kamer van Koophandel te 's-Gravenhage.

Deze uitgave is te bestellen door het overmaken van *f* 21,00-- (incl. BTW) op postbankrekeningnr. 99.889 van TNO-Gezondheidsonderzoek te Leiden onder vermelding van bestelnummer 92.081

INHOUD

	pagina
SAMENVATTING	i
1. INLEIDING EN VERANTWOORDING	1
1.1 Inleiding	1
1.2 Verantwoording	3
2. METHODE	4
3. RESULTATEN	7
3.1 Bezorgdheid over aantasting van de gezondheid	7
3.2 Duurzame ontwikkeling	9
3.3 Deelname aan milieubesparende maatregelen	10
3.4 Faciliteiten	15
3.5 Instrumenten	16
3.6 Bereidheid tot financiële offers	17
4. CONCLUSIE EN DISCUSSIE	19
4.1 Conclusies	19
4.2 Discussie	20
LITERATUUR	23
BIJLAGE: Vragenlijst Gezondheid en Milieu	25

SAMENVATTING

In het kader van het 60-jarig bestaan van TNO is een onderzoek uitgevoerd met het doel inzicht te krijgen in de relatie tussen duurzame ontwikkeling en consumentengedrag. De aandacht is met name gericht op de bekendheid van de Nederlandse consument met het begrip "duurzame ontwikkeling" en de inhoud die men daaraan geeft in het gedrag.

Duurzame ontwikkeling wordt, in navolging van het Brundtland-rapport, gedefinieerd als: "een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder daarmee voor toekomstige generaties de mogelijkheid in gevaar te brengen om ook in hun behoeften te voorzien".

Veertien vragen hierover zijn ingebed in de NSS Omnibus-enquête, waarin ook het vaste onderdeel "betrokkenheid bij de milieuproblematiek" was opgenomen en voorgelegd aan 802 respondenten die representatief zijn voor de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder.

De resultaten laten zien dat vrij veel bewoners van Nederland bang zijn dat gezondheid wordt aangetast door allerlei oorzaken, waarbij milieuverontreiniging de grootste bedreiging vormt (74%).

Opvallend is de toename (sinds 1989) van de angst voor geweld op straat en voor AIDS.

36 Procent van de ondervraagden heeft gehoord van het begrip "duurzame ontwikkeling". 45 Procent van hen, wat neerkomt op 15 procent van de bevolking geeft een juiste invulling aan het begrip. De Nederlandse bevolking is sterk verdeeld over wie het meeste kan bijdragen tot een duurzame ontwikkeling. Tegenover de 50 procent die vindt dat particulieren het meeste kunnen bijdragen staat 40 procent die juist vindt dat particulieren het minste kunnen bijdragen. Ook over de mogelijke bijdragen van overheid en bedrijfsleven lopen de meningen sterk uiteen.

Een meting van de deelname aan milieusparende maatregelen laat zien, dat ruim tweederde van de bevolking op z'n minst de intentie heeft glas, oud papier en klein chemisch afval apart in te zamelen. Ongeveer eenderde geeft aan GFT-afval te scheiden, bij aankoop van produkten te letten op milieuvriendelijkheid, zoveel mogelijk de fiets of openbaar vervoer te gebruiken en zuinig te zijn met electriciteit. Een kwart zegt zuinig te zijn met water.

Bij het kopen van kleding zegt slecht 28% van de mensen te letten op de duurzaamheid ervan. De meesten letten meer op de prijs (40%) en iets mindere mate op de mode (25%).

Extra betalen voor bijvoorbeeld een milieuvriendelijk schoonmaakmiddel wil bijna 80% van de bevolking, waarvan ruim een derde deel bereid is een kwart van de prijs extra te betalen, een derde deel om de helft extra en 10% om de dubbele prijs te betalen.

Op de vraag of de faciliteiten voor inzamelen van glas en oud papier voldoende zijn, antwoordt respectievelijk 82% en 74% van de bevolking positief.

Over de vraag, wat de beste methode is om verandering van milieugedrag te bewerkstelligen, zijn de meningen zeer verdeeld. 31% heeft een voorkeur voor het goedkoper maken van milieuvriendelijk gedrag en 25% noemt voorlichting als beste instrument. Het statiegeldsysteem wordt door 63% geprefereerd boven glasbakken als methode om glas te scheiden van overig vuil.

De helft van de bevolking zegt bereid te zijn een eventuele loonsverhoging (5%) af te staan ter bevordering van een gezond leefmilieu.

Geconcludeerd kan worden dat een redelijk grote groep uit de Nederlandse bevolking zich betrokken voelt bij de milieuproblematiek en dat men tevens tamelijk positief staat tegenover maatregelen en acties ten behoeve van het milieu. Niet alleen intenties maar zeker ook het consumentengedrag zullen nog moeten veranderen in milieuvriendelijke richting om de doelstellingen uit het NMP aangaande duurzame ontwikkeling in het jaar 2000 te kunnen bereiken.

1. INLEIDING EN VERANTWOORDING

De nota "Milieu-onderzoek en duurzame ontwikkeling" presenteert het milieu-onderzoek van TNO, nu en in de toekomst, in relatie tot de thema's van het Nationaal Milieubeleidsplan (TNO-Milieu en Energie, 1991). Hierin wordt aangegeven welke voor TNO de kerngebieden zijn bij onderzoek ten behoeve van duurzame ontwikkeling, namelijk:

- technologische ontwikkelingen;
- normstelling;
- milieu-economie;
- gedrag/individuele betrokkenheid.

In dit rapport zal aandacht worden geschonken aan het gedrag en de individuele betrokkenheid van consumenten met betrekking tot duurzame ontwikkeling.

1.1 Inleiding

Zeer beknopt zal in deze paragraaf de achtergrond en de uitwerking van het beleidsstreven naar duurzame ontwikkeling worden beschreven.

Brundtland-rapport

Duurzame ontwikkeling staat sinds enkele jaren volop in de aandacht, om precies te zijn sinds de publikatie in 1987 van "Our Common Future" door de World Commission on Environment and Development (WCED), beter bekend als het Brundtland-rapport. De definiëring van het begrip duurzame ontwikkeling is als volgt:

"Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder daarmee voor toekomstige generaties de mogelijkheid in gevaar te brengen om ook in hun behoeften te voorzien".

Het rapport geeft op bijzonder indringende wijze weer met welke problemen de wereld wordt geconfronteerd. Met name blijkt dat armoede en de wereldmilieuproblematiek nauw met elkaar zijn verbonden en dat milieubeleid niet los gezien kan worden van het ontwikkelingsbeleid.

Duurzame ontwikkeling in de zin van het Brundtland-rapport vergt een beleid dat gericht is op het in stand houden en uitbreiden van de natuurlijke hulpbronnen. Het realiseren van dit doel vereist dat in de behoeften van de armeren wordt voorzien en tevens dat bij technologische ontwikkelingen meer aandacht wordt geschonken aan ecologische factoren. Een belangrijke voorwaarde voor duurzame ontwikkeling vormt voor de WCED een herstel van de economische groei in zowel de geïndustrialiseerde landen als de ontwikkelingslanden (WCED, 1987).

Nationaal Milieubeleidsplan

In het Nationaal Milieubeleidsplan (1989), dat een beleidsmatig antwoord is op de integrale milieuverkenning "Zorgen voor Morgen" (RIVM, 1988), is voortgebouwd op de ideeën van de WCED.

"Het afwentelen van milieuproblemen naar andere gebieden of schaalniveaus en naar toekomstige generaties moet worden tegengegaan. Elke generatie dient in beginsel een goede milieukwaliteit achter te laten en geen negatieve milieuerfenis. Dit houdt in dat in beginsel milieuproblemen binnen een termijn van een generatie (20 à 25 jaar) moeten worden opgelost."

De ongewenste effecten van menselijke activiteit of handelingen ("bronnen") kunnen zich, via oorzaak-gevolgketens, voordoen op het lokale, regionale, fluviale, continentale en mondiale schaalniveau. Brongerichte maatregelen hebben de voorkeur boven effectgerichte maatregelen, en ze worden onderscheiden in maatregelen gericht op emissie, volume en structuur.

Het NMP bevat de strategie voor het milieubeleid voor de middellange termijn, gericht op het bereiken van een duurzame ontwikkeling. De hierin genoemde beleidsacties voor de jaren 1990-1994 zijn bedoeld om de gewenste ontwikkeling op gang te brengen. Het beleid is uitgewerkt naar thema's, en vervolgens is uiteengezet wat van de diverse doelgroepen wordt verwacht.

In het NMP wordt onderkend dat technologische vernieuwingen en regulerende maatregelen alleen op termijn onvoldoende zijn om een duurzame ontwikkeling te bewerkstelligen; tevens is een mentaliteitsverandering nodig als basis voor milieubewust gedrag. Dit geldt niet alleen voor consumenten van goederen en diensten, maar ook voor producenten, leveranciers, beleidsvoorbereidende en uitvoerende instanties, etcetera.

De bijdragen aan duurzame ontwikkeling die van de doelgroep "consumenten" worden verwacht, zijn de volgende:

- in 2000 worden alle gebruikte batterijen, klein chemisch afval, alle blik, alle glas, alle textiel en alle papier gescheiden ingezameld;
- in 2000 wordt 50% van het organisch huishoudelijk afval gecomposteerd of vergist;
- in 2000 zal het elektriciteitsverbruik (mede als gevolg van 40% efficiëntie-verbetering) op hetzelfde niveau liggen als in 1985;
- tot 2000 wordt de groei van het aantal reizigerskilometers per particulier vervoer en voor privé-doeleinden beperkt met 15% ten opzichte van 1985;
- in 2000 wordt een reductie van 50% van het gebruik van oplosmiddelen te opzichte van 1985 bereikt.

1.2 Verantwoording

In het kader van het 60 jarig-bestaan van TNO is een beperkt onderzoek verricht naar de relatie tussen gedrag en duurzame ontwikkeling.

Het doel van dit onderzoek is inzicht te verkrijgen in de bekendheid van de Nederlandse bevolking met het begrip "duurzame ontwikkeling", de inhoud daarvan en de gedragsconsequenties die men daaruit trekt.

De oriënterende studie is uitgevoerd door middel van een veldonderzoek onder consumenten, één van de doelgroepen in het NMP, waarvan een zekere bijdrage aan duurzame ontwikkeling wordt verwacht. Met een beknopte vragenlijst is bij een steekproef van 802 personen een aantal van de bovengenoemde doelstellingen aan de orde gesteld. Tevens is de betrokkenheid met de milieuproblematiek gemeten.

2. METHODE

Door middel van een lijst van veertien vragen is gepoogd enig inzicht te verkrijgen in de relatie tussen consumentengedrag en duurzame ontwikkeling.

Allereerst is gevraagd in hoeverre men bang is voor aantasting van de gezondheid door verschillende zaken zoals ziekten, werk, ongeval, geweld, leefgewoonten, privé-problemen en milieuverontreiniging. Vervolgens is de bekendheid van de consument met het begrip "duurzame ontwikkeling" gemeten. In aanvulling daarop is gevraagd naar de mening over de bijdrage die de overheid, het bedrijfsleven en de Nederlandse bevolking aan een duurzame ontwikkeling kunnen geven.

Het volgende onderdeel van de vragenlijst heeft betrekking op milieugedragingen in relatie tot duurzaamheid, zoals het rekening houden met het milieu en de maatregelen die men zelf neemt om het milieu te sparen. Vervolgens is geïnformeerd naar faciliteiten en instrumenten om milieuvriendelijk gedrag te bevorderen en naar de bereidheid tot financiële offers ten behoeve van duurzame ontwikkeling. Tenslotte is de emotionele betrokkenheid bij het milieuprobleem gemeten. De vragenlijst is opgenomen in Bijlage 1. In deze vragenlijst zijn de antwoorden weergegeven.

Door NSS/Marktonderzoek BV uit Den Haag is het veldwerk uitgevoerd in het kader van de Omnibus-enquête, waarin de hierboven beschreven vragenlijst is opgenomen. De opzet van het veldwerk wordt hieronder beschreven.

De Omnibus-enquête betreft een wekelijks onderzoek bij een representatieve steekproef uit de Nederlandse huishoudens. De steekproef bestaat uit personen van 18 jaar en ouder. De basis wordt gevormd door een steekproef van gemeenten, gestratificeerd op grond van regionaal gebied en gemeentegrootte.

De steekproef omvatte 802 personen, die gedurende de week van 27 mei tot 2 juni in de avonden zijn benaderd. De gesprekken zijn mondeling gevoerd bij de ondervraagden thuis met gebruikmaking van bovengenoemde vragenlijst.

De demografische kenmerken van de in de steekproef betrokken personen zijn vergeleken met populatiegegevens, die zijn gebaseerd op de NSS/Minicensus van 1990. Eventuele afwijkingen in de samenstelling van de basissteekproef naar leeftijd, regionaal gebied en sociale klasse ten opzichte van de Nederlandse bevolking zijn door middel van een wegingsprocedure zoveel mogelijk geëlimineerd. Vervolgens vond nog een weging plaats naar geslacht en leeftijd ten opzichte van de

populatie van 18 jaar of ouder in Nederland. De kenmerken van de op deze wijze tot stand gekomen steekproef zijn weergegeven in tabel 1.

Tabel 1 Demografische kenmerken van de steekproef (gewogen)

	%
<u>Geslacht</u>	
Man	49
Vrouw	51
Totaal	100
<u>Leeftijd</u>	
18-24 jaar	15
25-34 jaar	23
35-49 jaar	28
50-64 jaar	20
65 jaar of ouder	14
Totaal	100
<u>Regionaal gebied</u>	
Noord	11
Oost	19
3 agglomeraties	19
Rest west	28
Zuid	23
Totaal	100
<u>Sociale klasse</u>	
A (Hoog)	13
B1	21
B2	20
C	32
D (Laag)	14
Totaal	100

(Bron: NSS/Marktonderzoek BV).

In de NSS Omnibus-enquête is ook het MDI-onderzoek opgenomen. Multi Dimensional Involvement is een continu-onderzoek naar de betrokkenheid bij maatschappelijke onderwerpen, dat drie keer per jaar wordt uitgevoerd. Naast 36 standaard-onderwerpen wordt per meting een aantal actuele onderwerpen toegevoegd. Een standaard onderdeel van het MDI-onderzoek is het onderwerp van betrokkenheid bij de milieuproblematiek, omschreven als "de bedreiging van de natuur, de leef- en woonomgeving".

De betrokkenheid wordt uitgedrukt in zes indicatoren, te weten:

- bekendheid: in hoeverre meent men bekend te zijn met de milieuproblematiek;
- actueel besef: meent men wel of niet dat een groot deel van de Nederlandse bevolking zich met de milieuproblematiek bezig houdt;
- belangstelling: heeft men over de milieuproblematiek wel of niet iets gelezen en/of er met anderen over gesproken;
- emotionele betrokkenheid: speelt de milieuproblematiek momenteel een rol en/of maakt men zich er zorgen over;
- algemene betrokkenheid: een resultante van belangstelling en emotionele betrokkenheid;
- actie-dispositie: is men wel of niet bereid voor de milieuproblematiek actie te ondernemen.

Het model van betrokkenheid kent een hiërarchische structuur. Dit betekent kort gezegd, dat van belangstelling pas gesproken wordt als er sprake is van bekendheid met het onderwerp, dat er pas van emotionele betrokkenheid sprake is als er belangstelling is en tenslotte dat emotionele betrokkenheid een voorwaarde is voor actie-dispositie.

3. RESULTATEN

Zoals reeds is vermeld in hoofdstuk 2, is de vragenlijst voorgelegd aan 802 personen van 18 jaar en ouder, zijnde een representatieve steekproef uit de populatie van huishoudens in Nederland. De relatief kleine steekproef maakt dat de resultaten met enige voorzichtigheid beschouwd moeten worden. Bij kruistabellen en detailleringen zijn de aantallen in cellen soms te gering om verantwoorde uitspraken te kunnen doen.

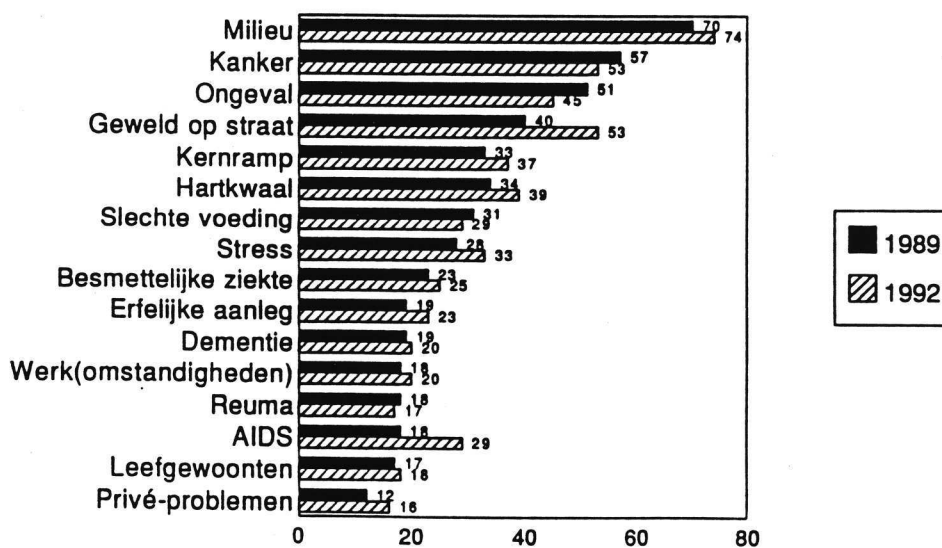
De antwoorden op de vragen zijn weergegeven in bijlage 1. Daarnaast is gekeken naar een eventuele samenhang van de antwoorden met demografische kenmerken. De meest saillante resultaten zullen hier worden beschreven. De resultaten zullen per vraag of per groep vragen worden weergegeven.

3.1 Bezorgdheid over aantasting van de eigen gezondheid

Bent u wel eens bang dat uw gezondheid wordt aangetast door...?

Allereerst worden de antwoorden op de vraag of men wel eens of (vrij) vaak bang is voor een aantal gezondheidsbedreigende zaken beschreven en vergeleken met de antwoorden die in 1989 (60-jarig jubileum NIPG) op dezelfde vragen zijn verkregen. Het betrof toen een steekproef van 994 personen (gewogen). De resultaten zijn weergegeven in figuur 1.

Figuur 1 Opvattingen onder de bevolking over aantasting van de eigen gezondheid.
Waarover zijn de Nederlanders bezorgd in 1989 en in 1992?



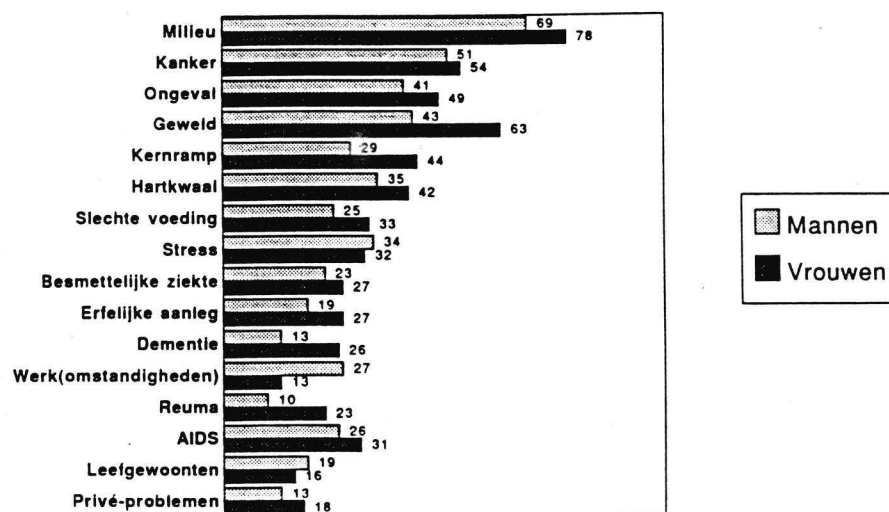
Een algemene indruk die uit de figuur wordt verkregen is dat voor de meeste onderwerpen de bezorgdheid is gestegen tussen de jaren 1989 en 1992. De meest opvallende stijging doet zich voor bij bezorgdheid om geweld op straat en om AIDS.

Uit de figuur blijkt dat momenteel 74% van de mensen zich zorgen maakt over gezondheidsbedreiging door het milieu, terwijl dit aandeel in 1989 nog 70% bedroeg. De milieuproblematiek was en is hiermee de eerste zorg van de Nederlandse bevolking. Kanker vormde voorheen het tweede onderwerp van zorg (57%), maar hierin is een daling opgetreden naar 53%. Geweld op straat wordt momenteel even vaak genoemd als kanker; dit betekent een toename sinds 1989 van 13%. Ongeveer een derde deel van de populatie zegt nu bezorgd te zijn om zaken als kernrampen, hartkwalen, slechte voeding, stress en AIDS. Voor de overige items wordt bezorgdheid ondervonden in maximaal een kwart van de populatie.

Samenhang met demografische kenmerken

Figuur 2 laat zien dat vrouwen over het algemeen meer dan mannen bezorgd zijn over gezondheidsbedreiging door diverse zaken, met uitzondering van de onderwerpen stress, werk(omstandigheden) en leefgewoonten. Een enkelvoudige variantie-analyse laat zien dat de verschillen tussen mannen en vrouwen significant zijn ($F=7,26$, $p \leq 0.01$).

Figuur 2 Opvattingen bij mannen en vrouwen over aantasting van de gezondheid in 1992



Mensen van 65 jaar of ouder zijn over het algemeen niet meer zo bang voor verminderde gezondheid door een van de genoemde factoren. Een uitzondering wordt gevormd door typische ouderdomskwalen als dementie en reuma, waarvoor mensen vanaf 50 jaar meer angst hebben dan jongeren.

Interessant is ook dat:

- jongeren (18-24 jaar) meer dan anderen bang zijn voor een besmettelijke ziekte;
- de leeftijdsgroep die midden in het arbeidsproces zit (25-49 jaar) meer angst heeft voor stress;
- de groep van 50-64 jaar meer angst heeft voor een hartkwaal;
- de vitale groep van 25-34 jaar minder angst heeft voor geweld op straat.

De angst voor milieuverontreiniging is in de noordelijke regio kleiner (63%) en in de oostelijke regio enigszins groter (81%) dan gemiddeld. Op het platteland zijn bij relatief minder mensen bang voor milieuverontreiniging (68%) dan in verstedelijkte gebieden (78%). Bij lager opgeleiden vormt het milieu een minder grote bron van zorg (65%) dan bij hoog en middelhoog opgeleiden (80% resp. 77%).

Stemmers op Groen Links hebben meer angst voor de gevolgen van milieuverontreiniging op hun gezondheid dan gemiddeld.

Samenhang met betrokkenheid bij de milieuproblematiek

Wanneer de mate van betrokkenheid bij het milieu in beschouwing wordt genomen, blijkt dat 87% van de "hoog betrokkenen" wel eens of vaak bang is, tegenover 48% van de "laag betrokkenen".

Dit is plausibel. Het blijkt echter dat een grotere milieubetrokkenheid eveneens samenhangt met een grotere bezorgdheid om aantasting van de eigen gezondheid door de meeste van de andere genoemde items.

Men kan zich nu afvragen of een hoge mate van milieu-betrokkenheid een grotere angst voor gezondheidseffecten door milieuverontreiniging verklaart, of dat het omgekeerde geldt: een hoge bezorgdheid om de gezondheid veroorzaakt met een hogere betrokkenheid met het milieu. De resultaten geven hierover geen uitsluitsel.

3.2 Duurzame Ontwikkeling

In de vragenlijst is een vraag opgenomen waarmee wordt geïnformeerd of mensen wel eens hebben gehoord van het begrip "duurzame ontwikkeling" en vervolgens of men weet waar het begrip vooral betrekking op heeft.

Het begrip is dermate complex dat het onmogelijk is een eenduidige betekenis eraan toe te kennen. Naar onze mening geeft van alle geboden alternatieven de omschrijving "zorg voor het milieu en de toekomst van volgende generaties" het beste de inhoud van het begrip duurzame ontwikkeling weer. Alleen dit antwoord-alternatief zal als "goed" beoordeeld worden.

Waar heeft "duurzame ontwikkeling" vooral betrekking op?

Uit de resultaten blijkt dat 36% van de ondervraagden zegt wel eens te hebben gehoord van het begrip, waarbij mannen enigszins in de meerderheid zijn (40%). Vervolgens blijkt dat, van de mensen die weleens van duurzame ontwikkeling hebben gehoord, 43% (zijnde 15% van de populatie) inderdaad bekend is met de inhoud van het begrip. Hier zijn echter de vrouwelijke respondenten in de meerderheid (47%). Bij de respondenten vanaf 35 jaar daalt de bekendheid met opklimmende leeftijd. De mensen in de leeftijd van 18 tot en met 34 jaar blijken relatief goed bekend te zijn met de inhoud van het begrip (48% en 63%). Lager opgeleiden zijn duidelijk minder bekend met het begrip (20%) en met de inhoud (34%). Bekendheid met het begrip duurzame ontwikkeling en de inhoud daarvan is het hoogst bij de groep die zegt hoog betrokken te zijn bij de milieuproblematiek (57%).

Wie kan het meest bijdragen aan duurzame ontwikkeling?

Een andere vraag heeft betrekking op de gepercipieerde verantwoordelijkheid van de overheid, het bedrijfsleven of particulieren met betrekking tot duurzame ontwikkeling. De helft van de respondenten is van mening dat de bewoners van Nederland, dat wil zeggen de particulieren, het meest kunnen bijdragen aan duurzame ontwikkeling. Hier staat tegenover dat 40% dit juist niet vindt. De respondenten die vinden dat de overheid of juist het bedrijfsleven het meest kan doen, vormen respectievelijk 23% en 19% van de steekproef. Meer mensen menen echter dat de overheid niet veel kan doen (32%). Vooral jongeren zijn van mening dat bewoners het meeste kunnen bijdragen (65%). In de drie grootste agglomeraties is een relatief kleine groep respondenten (41%) deze mening toegedaan.

3.3 Deelname aan milieusparende maatregelen

Door middel van een aantal vragen is geïnformeerd of consumenten zelf maatregelen nemen om het milieu te sparen, waarbij gedacht kan worden aan diverse vormen van gescheiden afvalinzameling, energiebesparing, gebruik maken van andere vervoermiddelen dan de auto, etcetera. Vervolgens

wordt een vraag gesteld in hoeverre consumenten bij de aankoop van kleding rekening houden met het milieu.

Bij de resultaten van de antwoorden op deze vragen dient men zich te realiseren dat die antwoorden de wellicht meer intenties tot gedrag weergeven en niet noodzakelijkerwijs het feitelijk gedrag. Tussen "woord" en "daad" blijkt vaak een kloof (zie b.v. Güttinger, 1984).

Welke maatregelen neemt u zelf om het milieu te sparen?

In tabel 2 is de frequentie van deelname aan diverse milieusparende maatregelen weergegeven. De meest toegepaste maatregel is het apart inleveren van glas zonder statiegeld (72% van de bevolking). Tweederde zegt oud papier en chemisch afval apart te houden. Groente, fruit en tuinafval wordt apart ingezameld met de GFT-bak door 36%. Dit percentage is vrijwel gelijk aan het percentage huishoudens dat de beschikking heeft over een GFT-bak: 37% (informatie van GFT-infopunt, Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, september 1992).

Naast het (min of meer opgelegde) gebruik van GFT-bak is er nog een groep van activiteiten waaraan circa één derde van de bevolking zegt mee te doen: bij aankoop van produkten letten op milieuvriendelijkheid, zoveel mogelijk gebruik maken van openbaar vervoer of fiets, en zuinig zijn met elektriciteit. Tot zuinigheid met water is men iets minder geneigd: circa één kwart zegt dit te doen. Acht procent van de respondenten verklaart zelf geen milieusparende maatregelen te nemen.

De samenhang tussen de deelname aan maatregelen 1 tot en met 8 is in alle gevallen positief en significant. Dit betekent dat consumenten die het ene soort milieusparend gedrag zeggen te vertonen, tevens andere maatregelen toepassen. Hierop wordt dieper ingegaan, wanneer de samenhang met de demografische kenmerken aan bod komt.

Tabel 2 Deelname aan diverse milieusparende maatregelen in procenten

Deelname aan milieusparende maatregelen	%
1. Niet-statiegeld glas apart inleveren	72
2. Oud papier apart houden	66
3. Batterijen, verfsten etc. apart houden	65
4. GFT-bak gebruiken	36
5. Bij aankoop van produkten letten op milieuvriendelijkheid	34
6. Zoveel mogelijk fiets of openbaar vervoer gebruiken	30
7. Zuinig zijn met elektriciteit	30
8. Zuinig zijn met water	26
9. Anders	15
10. Geen deelname, want dat heeft geen zin	4
11. Geen deelname, want geen gelegenheid daartoe	4

Samenhang met demografische kenmerken

Met behulp van de correspondentie-analysetechniek HOMALS is de samenhang tussen de deelname aan milieusparende maatregelen en demografische variabelen nagegaan. De doorgaans nominale of hooguit ordinale schaling van deze maatregelen en variabelen noopt tot het gebruik van deze analysetechniek, die o.a. door Gifi (1990) wordt beschreven.

De samenhang tussen de demografische variabelen enerzijds en de onderzochte milieusparende maatregelen anderzijds vertoont een vergelijkbaar patroon voor de diverse maatregelen. Daarom wordt hier de analyse getoond met alle maatregelen tegelijk, in plaats van separate analyses voor elke maatregel apart.

In figuur 3 is een 2-dimensionele samenhang weergegeven. De X-as laat zich het best benoemen als de 'maatregel-as'. De diverse maatregelen 'laden' allemaal vrij hoog op deze as. De Y-as kan worden benoemd als de as van 'sociaal-economische status'. Sociale klasse en opleiding, maar ook politieke voorkeur en leeftijd laden hoog op deze as.

Alvorens in te gaan op de details is een relativerende opmerking op z'n plaats. De eigenwaarden van de optimale gevonden oplossing zijn laag: .19 voor de X-as en .14 voor de Y-as (op een schaal van 0 tot 1). Dit betekent dat de verbanden zwak zijn en duiden op geringe verschillen tussen bijvoorbeeld man en vrouw, ouderen en jongeren, mensen uit verschillende regio's enz. De gevonden verschillen zijn daarom het beste te typeren als nuance-verschillen.

De onderzochte milieusparende maatregelen kunnen in drie clusters worden onderverdeeld. De eerste cluster is die van het gescheiden inzamelen van oud papier, niet-statiegeld glas en klein chemisch afval (incl. batterijen). Deze drie maatregelen worden vaak tegelijk genomen, of juist tegelijkertijd niet genomen. Deze maatregelen worden wijd verbreid door de gehele bevolking genomen (door respectievelijk 66, 72 en 65 procent). De tweede cluster is die van het zuinig zijn met water en elektriciteit. Deze zuinigheid is vaak in dezelfde persoon verenigd, of men doet geen van beide. Het minst zuinig hiermee zijn jongeren tussen 18 en 24 jaar, wat een ongunstige ontwikkeling is met het oog op de toekomst. De derde cluster is een restcategorie van drie iets minder sterk met elkaar samenhangende maatregelen: zoveel mogelijk gebruik maken van openbaar vervoer of fiets, bij aankoop letten op de milieuvriendelijkheid van produkten en het gebruik van de GFT-bak.

Het gebruik van de GFT-bak hangt in hoge mate samen met de beschikbaarheid daarvan. In 1992 beschikt 37 procent van alle huishoudens over een GFT-bak (informatie Ministerie VROM). 36 procent van de ondervraagden zegt gebruik te maken van een GFT-bak, hetgeen goed met elkaar overeen komt. GFT-bakken lijken vooral geplaatst te zijn in de regio 'Rest West' (dus westelijk Nederland exclusief de drie grote agglomeraties), in de meer 'gegoede' wijken, waardoor het vooral de hogere en midden-hogere sociale klassen zijn die deze bakken gebruiken. Het minst zijn de GFT-bakken in gebruik in de drie grote agglomeraties.

Het wel of niet meedoen aan milieusparende maatregelen hangt in geringe mate samen met sociale klasse en opleiding. Hoe hoger de sociale status, hoe meer men over het algemeen zal meewerken aan milieusparende maatregelen.

Vrouwen zijn op alle punten iets milieubewuster bezig dan mannen.

De regio speelt enigszins een rol: in het noorden en in de drie grote agglomeraties werkt men het minst mee aan milieusparende maatregelen, in het zuiden het meest.

Leeftijd speelt ook enigszins een rol: jongeren (18 tot 24 jaar) en ouderen (65+) nemen niet veel milieusparende maatregelen.

De politieke voorkeur hangt niet sterk samen met het nemen van milieusparende maatregelen. Een uitzondering vormen Groen Links stemmers, die wél sterk aan deze maatregelen meewerken. In de groep 'anders of niet stemmers' bevinden zich de meeste mensen die niet milieusparend bezig zijn (nogmaals, het blijven nuance-verschillen).

De 8% consumenten die geen milieusparende maatregelen nemen, bestaat voornamelijk uit jongeren die zeggen geen gelegenheid daartoe te hebben en uit ouderen boven de 65 jaar die vooral de zinloosheid als reden noemen.

Samenhang met betrokkenheid bij de milieuproblematiek

Ook is gekeken naar een samenhang tussen betrokkenheid bij de milieuproblematiek en het zelf nemen van milieusparende maatregelen. Van de mensen met een lage betrokkenheid zegt een tamelijk groot percentage, namelijk 14%, dat dit geen zin heeft. Verder blijkt dat met het stijgen van de betrokkenheid, de deelname aan maatregelen iets toeneemt. Milieubetrokkenheid hangt sterk samen met sociaal economische status: hoe hoger opleiding en sociale klasse, hoe groter de betrokkenheid.

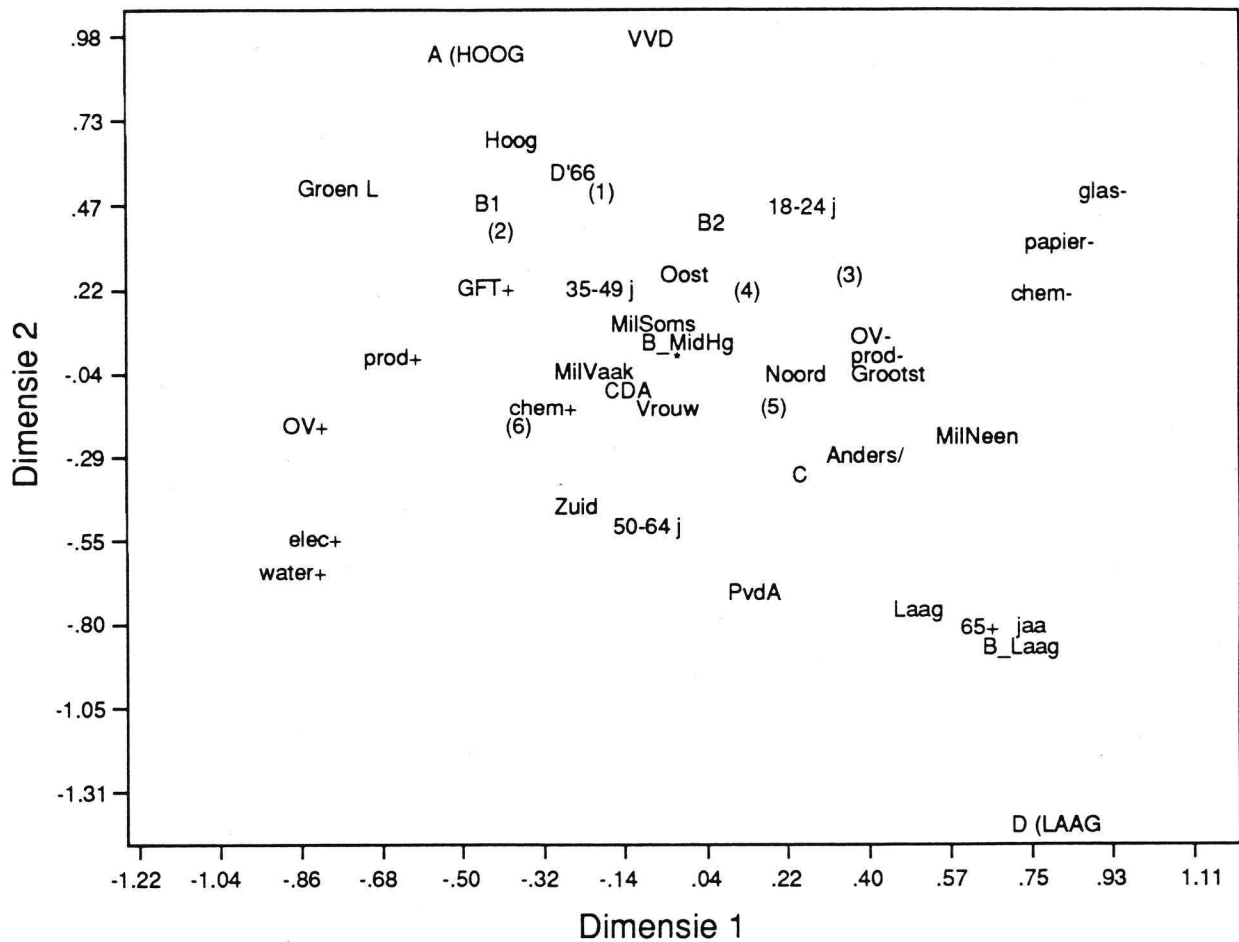
Groen Links stemmers voelen zich het meest betrokken bij de milieuproblematiek, PvdA en 'anders of niet' stemmers het minst. Ook ouderen (65+) voelen zich niet zeer betrokken bij de milieuproblematiek.

problematiek.

Samenhang met angst voor gezondheidsaantasting door milieuverontreiniging

Tenslotte kan men zich afvragen of er een samenhang bestaat tussen de deelname aan milieusparende maatregelen en angst voor aantasting van de gezondheid door milieuverontreiniging. Eveneens uit figuur 3 blijkt dat mensen met weinig angst voor milieuverontreiniging minder zeggen bij te dragen aan milieusparende maatregelen.

Figuur 3 Samenhang tussen het nemen van milieusparende maatregelen, algemene milieubetrokkenheid, angst dat de gezondheid kan worden aangetast door milieuverontreiniging, en demografische variabelen



- | | | |
|---------------------------|---|--|
| Hoog, Midden, Laag | = hoge, gemiddelde, lage opleiding | Samenvatting van meervoudige punten in de figuur |
| A, B1, B2, C, D | = sociale klasse van hoog tot laag (zie ook tabel 1) | (1) Rest West (1) 25 - 34 jaar |
| B_hoog, etc. | = hoge, etc. algemene milieubetrokkenheid | (2) Midden (2) B_Hoog |
| MilVaak, Milsoms, MilNeen | = vaak, soms niet bang voor aantasting van de gezondheid door milieuverontreiniging | (3) elec- (3) water- |
| Grootst | = 3 grootste agglomeraties (zie ook tabel 1) | (4) Klein rechts (4) Man |
| elec+, etc. | = ja, is zuinig met elektriciteit, etc. | (5) GFT- (5) B_Midlg |
| | | (6) papier+ (6) glas+ |

Waar let u het meest op bij het kopen van kleding?

Een risico van de bovenstaande vragen naar deelname aan diverse milieusparende maatregelen is, dat mensen geneigd kunnen zijn sociaal wenselijke antwoorden te geven. Een andere vraag is daarom opgenomen, waarin op meer verbloemde wijze wordt gevraagd in hoeverre milieu een plaats inneemt in het handelen. Deze vraag is, waar men het meest op let bij het kopen van kleding: de prijs, de mode of hoe lang het meegaat.

Van de respondenten let gemiddeld 40% op de prijs, 25% op de mode, en 28% let erop hoe lang het mee gaat. De gebruiksduur wordt belangrijker naarmate de leeftijd stijgt, en voor mode geldt precies het omgekeerde. Vrouwen letten meer op de prijs dan mannen, die meer op de duurzaamheid letten. Mode is voor beide geslachten even belangrijk.

In het westen let men minder op de prijs dan in de regio's oost, zuid en vooral noord. Plattelanders zijn minder modegevoelig en meer prijsbewust bij de aankoop van kleding. Hetzelfde geldt voor laag opgeleiden. Aanhangers van Groen Links letten meer op de duurzaamheid van kleding ten koste van de mode, terwijl VVD stemmers dit doen ten koste van de prijs. Dit aspect blijkt niet samen te hangen met betrokkenheid bij de milieuproblematiek.

Wanneer wordt bekeken of de mensen, die zeggen bij kleding erop te letten hoe lang het meegaat, ook in het algemeen letten op milieuvriendelijkheid van producten, dan blijkt dit niet samen te hangen. Kennelijk heeft men bij "duurzaamheid" van kleding meer de kwaliteit in gedachten dan de milieuvriendelijkheid ervan.

3.4 Faciliteiten

Wat betreft de beschikbaarheid van faciliteiten, die milieuvriendelijk gedrag mogelijk maken, is geïnformeerd naar faciliteiten waarmee niet-statiegeld glas en oud papier gescheiden worden ingezameld.

Zijn er in de buurt voldoende glasbakken/mogelijkheden voor ophalen inleveren van oud papier?

82% vindt dat er voldoende glasbakken in de buurt zijn en 74% zegt dat er voldoende mogelijkheden bestaan om oud papier in te leveren of te laten ophalen. Van de bewoners van de drie grootste agglomeraties vindt 23% resp. 33% de verzamelmogelijkheden voor glas respectievelijk oud papier onvoldoende. In de oostelijke regio vindt slechts 10% van de mensen de faciliteiten onvoldoende.

Op het platteland (85%), in tegenstelling tot in grootstedelijke gebieden (58%), vinden meer mensen dat de inzamelmogelijkheden voor oud papier voldoende zijn. De aanwezigheid van glasbakken wordt in de agglomeraties minder dan gemiddeld voldoende geacht (75%).

Laag opgeleiden zijn minder op de hoogte van de faciliteiten dan hoog opgeleiden (weet niet: 7%). Tevredenheid met de inzamelfaciliteiten hangt slechts in geringe mate samen met het opleidingsniveau: hoger opgeleiden zijn meer tevreden. Onder de Groen Links stemmers bevinden zich meer mensen die menen dat er nog onvoldoende glasbakken zijn. Bij de CDA-, PvdA- en Klein Rechtsstemmers is het percentage ontevreden het laagst. Over papierinzameling zijn de meningen minder verdeeld. Betrokkenheid met de milieuproblematiek blijkt niet samen te hangen met de mening over beschikbaarheid van faciliteiten.

Gekeken is of er een samenhang bestaat tussen deelname aan niet-statiegeld glasinzameling en de mening over de beschikbaarheid van glasbakken, en hetzelfde voor oud papier en de inzamelmogelijkheden daarvoor. Voor glaszameling is een significante samenhang gevonden ($r=0.21$, $p\leq 0.001$) tussen deelname en de tevredenheid over de faciliteiten, en hetzelfde geldt voor oud papier ($r=0.19$, $p\leq 0.001$).

3.5 Instrumenten

Er is een algemene vraag gesteld met betrekking tot het instrumentarium waarmee milieuvriendelijk handelen kan worden gestimuleerd. Een volgende vraag gaat concreet in op te gebruiken instrumenten ten behoeve van inzameling van niet-statiegeld glas.

Wat is de beste methode om het milieugedrag van mensen te veranderen?

Heel in het algemeen is gevraagd wat de beste methode is om verandering van het milieugedrag te bewerkstelligen. Gekozen kon worden uit de alternatieven: voorlichting, milieuvriendelijk gedrag vergemakkelijken, milieuonvriendelijk gedrag duurder maken, milieuvriendelijk gedrag goedkoper maken en wetgeving.

De voorkeur gaat bij 31% van de mensen uit naar het goedkoper maken van milieuvriendelijk gedrag, en 25% noemt voorlichting als beste instrument. Het milieuvriendelijk gedrag vergemakkelijken, milieuonvriendelijk gedrag duurder maken en wetgeving scoren elk rond de 10%. Mannen tonen een lichte voorkeur voor voorlichting (30%) en vrouwen juist voor het goedkoper maken van milieuvriendelijk gedrag (34%). Hoog opgeleiden geven de voorkeur aan het goedkoper maken van milieuvriendelijk gedrag (35%); 20% geeft de voorkeur aan voorlichting. Laag opgeleiden geven

aan deze instrumenten gelijke voorkeur (27%).

Wat is de beste manier om gescheiden inzameling van glas te bevorderen?

Deze vraag informeert concreet naar het gebruik van instrumenten, namelijk of het gescheiden inzamelen van glas het beste met behulp van het heffen van statiegeld of door plaatsing van glasbakken bevorderd kan worden. Hierbij wordt het statiegeld (63%) veruit geprefereerd boven de glasbakken (29%). De oudsten blijven ruim onder het gemiddelde wat betreft het noemen van het statiegeld (53%). De respondenten van de drie agglomeraties geven een relatief grote voorkeur aan glasbakken (34%), terwijl de rest van het westen statiegeld prefereert (69%). Wat betreft de politieke voorkeur, CDA aanhangers zijn minder dan gemiddeld voor statiegeld (54%). De stemmers van D'66 en Groen Links hebben een grote voorkeur voor het statiegeldsysteem (72% respectievelijk 70%).

3.6 Bereidheid tot financiële offers

Met een tweetal vragen is nagegaan of mensen een financieel offer zouden willen brengen voor het bevorderen van een gezond milieu. De eerste vraag heeft betrekking op de besteding van een mogelijke loonsverhoging. De tweede vraag betreft de bereidheid van de consument extra geld uit te geven aan een milieuvriendelijk produkt.

Zou u een loonsverhoging afstaan ten behoeve van het bevorderen van een gezond leefmilieu?

Zijn mensen bereid een loonsverhoging van 5% af te staan ten behoeve van (onderzoek naar) milieusparende maatregelen ter bevordering van een gezond leefmilieu? 51% van de respondenten geeft aan het geld te willen besteden aan een gezond leefmilieu, 28% zegt de loonsverhoging zelf te willen houden en 22% heeft geen mening hierover.

Vrouwen zeggen vaker een offer te willen plegen voor een gezond leefmilieu dan mannen (55% resp. 46%). Bijna de helft van de mensen ouder dan 65, weet niet waarvoor te kiezen: een loonsverhoging of investeren in een beter milieu. Hetzelfde geldt voor ruim een derde van de bevolking in de drie grootste agglomeraties.

Hoog opgeleiden tonen een duidelijke voorkeur voor besteding aan een gezond leefmilieu (64%). Van de laag opgeleiden heeft een derde deel geen mening. Minder aanhangers van de PvdA zijn geneigd tot offers voor een gezond leefmilieu (43%). Een groter dan gemiddeld aandeel van de Groen Links stemmers zegt de loonsverhoging aan het milieu te besteden (61%). Wanneer de mate

van milieubetrokkenheid in beschouwing wordt genomen, blijkt dat met het stijgen ervan een groter aandeel van de bevolking zegt de loonsverhoging aan het milieu te willen besteden. Verder blijkt, dat een groter deel van de laag betrokkenen geen mening hierover heeft (36%).

Zou u voor een milieuvriendelijk schoonmaakmiddel meer geld over hebben?

Gevraagd is of mensen meer geld over zouden hebben voor een milieuvriendelijk schoonmaakmiddel, dat kwalitatief even goed is als het middel dat drie gulden kost en, zo ja, hoeveel dan wel. Gemiddeld wordt door 22% van de mensen gezegd, dat ze niet meer over hebben voor het milieuvriendelijke middel. Ruim een derde zegt er f 0,75 extra over te hebben, bijna een derde zegt er f 1,50 extra voor over te hebben en ruim 10% is bereid het dubbele eraan te besteden.

Een groter deel van de jongeren onder 24 jaar (28%), evenals de ouderen boven 65 jaar (33%), zegt niet meer geld ervoor over te hebben. Vooral mensen boven de 50 jaar willen een kwart van de prijs extra betalen. De helft extra zouden vooral de 25-49 jarigen willen betalen, terwijl voornamelijk de jongeren (17%) zeggen de dubbele prijs te willen betalen.

Voor de mensen in de regio noord (37%), maar ook in zuid (30%), hebben niet meer geld over voor het milieuvriendelijke produkt.

Wat betreft het opleidingsniveau: vooral de laag opgeleiden (28%) hebben niets extra's over voor een milieuvriendelijk alternatief en als ze wel iets extra's willen betalen, dan kiezen ze voornamelijk voor een kwart van de prijs. De algemene betrokkenheid met de milieuproblematiek blijkt duidelijk in positieve richting samen te hangen met wat men extra over heeft voor het milieuvriendelijke schoonmaakmiddel. Van de laag betrokkenen heeft 41% er niets extra's voor over, de midden en hoog betrokkenen hebben vooral een kwart of de helft van de prijs extra ervoor over (70%). Hoog betrokkenen zijn meer dan gemiddeld bereid de dubbele prijs te betalen (18%).

Ook is gebleken, dat het letten op de milieuvriendelijkheid van een produkt een significante samenhang vertoont met de financiële bijdrage die men ervoor over heeft ($r=0.23$, $p\leq 0.001$).

Bij alle partijen zou een ruime meerderheid van de stemmers meer geld overhebben voor een milieuvriendelijk produkt. Meestal is dit een kwart tot de helft meer. Bij Groen Links-stemmers is men bereid 50 tot 100% meer te betalen.

4. CONCLUSIE EN DISCUSSIE

4.1 Conclusies

Vanwege de bescheiden omvang van de steekproef moet enige voorzichtigheid worden betracht met het generaliseren van de resultaten naar het niveau van de Nederlandse bevolking.

36 procent van de consumenten zegt het begrip "duurzame ontwikkeling" te kennen. 43 procent hiervan (15 procent van de totale populatie) koppelt dit begrip met "de zorg voor het milieu en de toekomst van volgende generaties".

De Nederlandse burgers zijn grofweg in twee groepen te verdelen wat betreft het idee dat men heeft of men zèlf in de eerste plaats zou kunnen bijdragen aan een duurzame ontwikkeling: 50 procent vindt van wel en 40 procent vindt van niet. Ook over de mogelijkheden van overheid en bedrijfsleven op dit punt zijn de meningen sterk verdeeld.

Een groot deel van de bevolking (74 procent) is bang voor mogelijke gezondheidseffecten van milieuverontreiniging. Wanneer wordt gekeken naar activiteiten die men zegt zèlf te ontplooien op het gebied van gescheiden afvalinzameling, energiebesparing en andere milieusparende maatregelen, blijkt dat deze ongerustheid niet sterk doorklinkt in het gedrag. Weliswaar zegt ruim tweederde deel van de bevolking niet-statiegeld glas, oud papier en klein chemisch afval apart te houden, maar de overige milieusparende maatregelen worden slechts door een derde of minder toegepast. Bij deelname aan gescheiden afvalinzameling blijkt het opleidingsniveau een rol te spelen: hoe beter de opleiding, hoe meer men doet aan gescheiden afvalinzameling.

Hoewel de wijdverbreide ongerustheid voor gezondheidseffecten van milieuverontreiniging de consumenten niet sterk tot actie aanzet, is er toch een samenhang: wie ongerust is neemt vaker deel aan milieusparende maatregelen.

De meningen over de beschikbaarheid van faciliteiten voor gescheiden inzameling lopen niet al te zeer uiteen. Er is een samenhang tussen de tevredenheid over de beschikbaarheid en het gebruik maken ervan.

Over de instrumenten die gebruikt zouden moeten worden om milieuvriendelijk gedrag te bevorderen, lopen de meningen uiteen. Over het algemeen worden het goedkoper maken van milieuvriendelijk gedrag en voorlichting het meest genoemd. Verondersteld mag worden, dat een instrumenten-mix de bevolking meer zal aanspreken. De verwachting is, ook gezien de gevonden samenhang tussen milieugegedrag en opleidingsniveau, dat met milieu-educatie enige winst te boeken valt. Maar milieu-educatie zal hand in hand moeten gaan met andere instrumenten.

De helft van de consumenten zegt bereid te zijn financiële offers te brengen ten behoeve van verbetering van het milieu. Bijna een kwart laat zich hier niet over uit. Een betere opleiding, een grotere milieubetrokkenheid en een politieke voorkeur voor Groen Links gaan samen met meer offerbereidheid. Aanhangers van de PvdA en niet-stemmers tonen zich het minst offerbereid.

Het algemene beeld uit dit onderzoek is dat een redelijk grote groep mensen zich betrokken voelt bij de milieuproblematiek en positief staat tegenover maatregelen en acties ten behoeve van het milieu. Wel tekenen wij hierbij aan dat de antwoorden vooral gedragsintenties en niet met zekerheid het feitelijk gedrag weerspiegelen.

4.2 Discussie

De verwachtingen, die de regering in het NMP heeft uitgesproken ten aanzien van de bijdragen van consumenten aan duurzame ontwikkeling (zie 1.1) kunnen op basis van dit onderzoek niet geëvalueerd worden op hun haalbaarheid. Daarvoor is een longitudinaal onderzoek nodig, terwijl het onderhavige onderzoek slechts een momentopname biedt. Wat wel mogelijk is, is het schetsen van "duurzame ontwikkelingen" die nodig zijn in de komende jaren, om de doelstellingen voor het jaar 2000 te halen.

De eerste doelstelling betreft het gescheiden inzamelen van alle batterijen, klein chemisch afval, glas, blik, textiel en papier. Het doel is, dat dit in het jaar 2000 algemeen gebeurt. Daartoe zal het resterende een derde deel van de bevolking zover moeten worden gebracht, dat ook zij glas, oud papier en batterijen en ander klein chemisch afval apart inzamelen. Naar het apart inzamelen van textiel en blik is in dit onderzoek niet gekeken, maar verwacht wordt dat de huidige inzamelactiviteit van deze afvalstoffen nog ver van de doelstelling verwijderd is.

De tweede doelstelling vermeldt dat in 2000 de helft van het organisch huishoudelijk afval moet worden gecomposteerd of vergist, en derhalve apart moet worden ingezameld. Het gebruik van de GFT-bak geeft een onderschatting van het werkelijke aantal huishoudens waarin dit afval apart wordt gehouden van het overige huishoudelijke afval. Er zijn immers ook mensen die het groenafval niet laten afvoeren via de GFT-bak, maar het zelf composteren. Hoeveel mensen dit betreft staat niet vast. Maar dan nog kan worden geconcludeerd dat een vrij groot deel van de bevolking nog in de gelegenheid moet worden gesteld om GFT-afval apart te houden.

De derde doelstelling luidt dat in 2000 het elektriciteitsverbruik, mede als gevolg van 40% efficiëntieverbetering, op hetzelfde niveau moet liggen als in 1985. De antwoorden op de vraag die betrekking heeft op het zuinig omgaan met energie zijn niet bemoedigend in die zin, dat juist jongeren van 18 tot 24 jaar minder zuinig zijn met elektriciteit (en met water).

De vierde doelstelling is dat tot 2000 de groei van het aantal reizigerskilometers per particulier vervoer en voor privé-doeleinden wordt beperkt met 15% ten opzichte van 1985. De trend laat echter zien dat het aantal wegvoertuigen in de naaste toekomst bij ongewijzigd beleid nog aanzienlijk zal stijgen, waardoor het noodzakelijk is dat veel meer dan 30 procent van de bevolking zoveel mogelijk gebruik maakt van de fiets of het openbaar vervoer (voor een gemeente als Rotterdam bijvoorbeeld wordt tussen 1988 en 2000 bij ongewijzigd beleid een mobiliteitsgroei van 27 procent verwacht).

Er zal nog veel moeten gebeuren om niet alleen de intenties maar zeker ook het gedrag ten aanzien van het milieu zodanig bij te sturen dat het in lijn komt met de doelstellingen van het Nationaal Milieubeleidsplan aangaande duurzame ontwikkeling.

LITERATUUR

GIFI A. Nonlinear multivariate analysis. Chichester: Wiley, 1990.

GÜTTINGER VA. Risicoperceptie en riskant gedrag in de arbeidssituatie; een onderzoek bij lassers. Leiden: NIPG-TNO, 1984.

MINISTERIE VAN VOLKSHUISVESTING, RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEUBEHEER. Nationaal Milieubeleidsplan - Kiezen of verliezen. Tweede Kamer, vergaderjaar 1988-1989, 21 137, nrs 1-2.

RIVM (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne). Zorgen voor morgen: Nationale Milieuverkenning 1985-2010. Alphen aan den Rijn: Samson Tjeenk Willink, 1988.

TNO-MILIEU EN ENERGIE. Milieu-onderzoek en duurzame ontwikkeling: het milieu-onderzoek van TNO, nu en in de toekomst, in relatie tot de thema's van het NMP. Delft: TNO-M&E 1991.

WORLD COMMISSION ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT. Our common future. Geneva: WCED. Oxford University Press, 1987.

BIJLAGE 1
Vragenlijst Gezondheid en Milieu

NSS/Marktonderzoek BV
Bijlage : Kaart 1 t/m 4

BO 0402 GEZONDHEID EN MILIEU

Bij Omnibus 9223

Enq.: DIT GESPREK VOORTZETTEN MET DEZELFDE PERSOON MET WIE U BO 0070 - MAATSCHAPPELIJKE PROBLEMEN - HEBT BEHANDELD !!

A. Enq.: LET ER OP DAT U DIT GESPREK VOORTZET MET DEZELFDE PERSOON MET WIE U BO 0070 (MAATSCHAPPELIJKE PROBLEMEN) HEBT BEHANDELD. DE ONDERZOEKEN WORDEN LATER GEKOPPELD EN DAT SCHEELT VEEL EXTRA VRAGEN IN DEZE VRAGENLIJST !

VRAAG 1. Enq.: GEEF KAART 1. Er is een aantal zaken, die de gezondheid en het leven van mensen kunnen aantasten. In hoeverre bent u wel eens bang, dat uw gezondheid wordt aangetast door de verschillende dingen die ik u zo ga opnoemen. Geef u uw antwoord maar steeds met behulp van deze kaart. Dus, in hoeverre bent u bang dat uw gezondheid wordt aangetast door ... Enq.: LEES EEN VOOR EEN OP EN HERHAAL AF EN TOE DE INLEIDENDE ZIN ...

	neen, niet bang	ja, wel eens bang	ja, (vrij) vaak bang
slechte voeding	>70 <	> 27 <	> 3 <
een hartkwaal	>62 <	>32 <	> 6 <
uw werk of werkomstandigheden	>79 <	> 17 <	> 2 <
een ongeval	>54 <	> 41 <	> 5 <
een besmettelijke ziekte	>75 <	> 22 <	> 3 <
stress	>67 <	> 28 <	> 5 <
geweld op straat	>47 <	> 43 <	> 11 <
privéproblemen	>84 <	> 15 <	> 1 <
dementie	>79 <	> 18 <	> 2 <
reuma	>83 <	> 15 <	> 2 <
een kernramp	>63 <	> 30 <	> 6 <
het AIDS-virus	>71 <	> 23 <	> 5 <
uw erfelijke aanleg	>76 <	> 20 <	> 3 <
milieuverontreiniging	>26 <	> 57 <	> 17 <
uw leefgewoonten	>82 <	> 16 <	> 1 <
kanker	>46 <	> 44 <	> 10 <

VRAAG 2. Heeft u wel eens gehoord van het begrip 'duurzame ontwikkeling' ?

ja..... >36 < -->VRAAG 3
neen..... >64 < -->VRAAG 4a

BO 0402 GEZONDHEID EN MILIEU

VRAAG 3. Enq.: GEEF KAART 2. Waar heeft 'duurzame ontwikkeling' volgens u vooral betrekking op ? Enq.: EEN ANTWOORD.

- stijging van de kosten van levensonderhoud..... > 9 <
- streven naar een Verenigd Europa..... > 2 <
- groei van de werkgelegenheid..... > 4 <
- zorg voor het milieu en de toekomst van volgende generaties..... > 43 <
- verbeteren van de sociale voorzieningen..... > 5 <
- streven naar internationale vrede..... > 7 <
- economische groei..... > 8 <
- ontwikkeling van techniek en wetenschap..... > 4 <
- geen van deze..... > 2 <
- weet niet..... > 16 <

VRAAG 4a. 'Bevordering van een gezond leefmilieu, ook voor toekomstige generaties', is een belangrijk onderdeel van het begrip 'duurzame ontwikkeling'. Wie kan daar naar uw mening het meest aan bijdragen? Is dat de overheid, het bedrijfsleven of wij met zijn allen als bewoners van Nederland, dus particulieren zoals u en ik ?

- de overheid..... > 23 <
- het bedrijfsleven..... > 19 <
- wij als bewoners van Nederland..... > 51 <

VRAAG 4b. En wie kan daar het minst aan bijdragen ? Is dat de overheid, het bedrijfsleven of wij met zijn allen als bewoners van Nederland, dus particulieren zoals u en ik ?

- de overheid..... > 32 <
- het bedrijfsleven..... > 20 <
- wij als bewoners van Nederland..... > 41 <

VRAAG 5. Neemt u zelf maatregelen om het milieu te sparen ? INDIEN JA : Welke zoal ?

- neen, want dat heeft geen zin..... > 4 <,
- neen, want ik heb daartoe geen gelegenheid..... > 4 <,
- ja, t.w. :
- ik lever mijn niet-statiegeld glas apart in..... > 72 <,
- ik gebruik een GFT (=groente-, fruit- en tuinafval) bak..... > 36 <,
- ik houd oud papier apart..... > 66 <,
- ik houd batterijen, verfristen e.d. apart..... > 65 <,
- ik maak zoveel mogelijk gebruik van de fiets of openbaar vervoer..... > 30 <,
- ik let bij aankoop van produkten op milieuvriendelijkheid..... > 34 <,
- ik ben zuinig met electriciteit..... > 30 <,
- ik ben zuinig met water..... > 26 <,
- anders, t.w. :

----- > 15 <,

12> <,13> <,14> <,15> <,16> <,17> <,18> <,19> <,20> <,

BO 0402 GEZONDEREID EN MILIEU

VRAAG 6. Zijn er in de buurt voldoende glasbakken ?

ja..... >82 <
 neen..... >16 <
 weet niet..... > 3 <

VRAAG 7. Zijn er in de buurt voldoende mogelijkheden om oud papier in te leveren of op te laten halen ?

ja..... >74 <
 neen..... >21 <
 weet niet..... > 5 <

VRAAG 8. Enq.: GEEF KAART 3. Stel : U koopt een schoormaakmiddel. In de winkel hebben ze twee merken : een milieuvriendelijk schoormaakmiddel en een gewoon, niet speciaal milieuvriendelijk middel. Ze maken allebei even goed schoon. Het gewone middel kost f. 3,00. Zou u voor het milieuvriendelijk middel meer over hebben ? Kijkt u maar op deze kaart voor uw antwoord.

neen..... >22 <
 ja, f. 0,75..... >35 <
 ja, f. 1,50..... >31 <
 ja, f. 3,00..... >12 <

VRAAG 9. Wat is volgens u de beste manier om gescheiden inzameling van glas te bevorderen : voldoende glasbakken of het heffen van statiegeld op alle glasverpakkingen ?

glasbakken..... >29 <
 statiegeld..... >63 <
 weet niet..... > 8 <

VRAAG 10. Waar let u het meeste op wanneer u kleren koopt : de prijs, de mode of hoe lang het mee gaat ?

prijs..... >40 <
 mode..... >25 <
 hoe lang het mee gaat..... >28 <

B. Enq.: GA EVEN NA VOLGENS VRAAG 7B VAN BO 0070 OF O.P.THANS WERKZAAM IS

VRAAG 11. Er is de laatste tijd nogal wat gestaakt voor loonsverhogingen van 4 à 5 procent. Stel dat u de keuze heeft: Enq.: PAS AAN :

- INDIEN O.P. WERKZAAM IS, ZEG DAN : ... u, en alle andere werknemers in Nederland, krijgt ...
 - INDIEN O.P. NIET WERKZAAM IS, ZEG DAN : ... alle werknemers in Nederland, krijgen ...
 ... 5% loonsverhoging of al dat geld wordt besteed aan onderzoek en maatregelen om te komen tot 'duurzame ontwikkeling' in onze samenleving. Ik herhaal nog even: een 'duurzame ontwikkeling' is het bevorderen van een gezond leefmilieu, ook voor toekomstige generaties. Kiest u dan voor 5% loonsverhoging of voor het bevorderen van een gezond leefmilieu ?

loonsverhoging..... >28 <
 gezond leefmilieu..... >51 <
 weet niet..... >22 <

Reprografie: NIPG-TNO
Projectnummer: 5479